

EKONOMİK BÜYÜME, KALKINMA ve GELİR DAĞILIMI

Gülen Elmas ARSLAN*

Öz

Bu çalışmada; öncelikle teorik düzlemde ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ayrıma ve ekonomik gelişmenin çeşitli aşamalarında gelir dağılımının nasıl etkilendiğinin ele alınışına yer verilmeye çalışılacaktır. Çalışma güncel tartışmaları içermesi açısından küresel ekonomik süreç ve ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerinde irdelemeyle tamamlanmaktadır. Böylece tarihsel süreç içerisinde günümüze gelerek küresel dünyada ekonomik büyüme, kalkınma ve gelir dağılımı arasındaki girift ilişkiye de bir açıdan açıklık getirmek hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kalkınma, Gelir Dağılımı.

Economic Growth, Development and Income Distribution

Abstract

In this study; firstly we try to explain relation between economic growth and development, and then, how income distribution is effected in different stages of economic development in economic theory. The study includes current issues and it examines global economic process, economic growth, and income distribution in the light of current discussions. Moreover the study aims to clarify the relationship between economic growth, development and income distribution in the historical process from past to today. In summary we try to discuss how income distribution is effected by economic growth in globalization age.

Keywords: Economic Growth, Development, Income Distribution.

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, öğretim üyesi.

I. GİRİŞ

Bilindiği üzere iktisat teorisinde ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları önemli ayrımlar içeren anlam farklılıklarına sahiptir. Bir ülkede bir dönemde tüm mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan milli gelirdeki artış “iktisadi büyüme” olarak tanımlanır (Kaynak, 2011: 70). Ya da Maurice Dobb'un ön plana çıkardığı sanayileşme ve dünyadaki kapitalist gelişme vurgusuyla; “...dünyanın sanayi üretiminde kişi başına düşen miktarının (artışı olarak) ölçülen büyüme...” yirminci yüz yılda insanlık tarihinde olmadığı hızda artmıştır (Dobb, 1981:117). Yani aslında ekonomik büyüme kabaca ekonomideki rakamsal artışı ifade etmekte iken, aşağıda da vurgulanacağı üzere kalkınma ekonomide topyekûn bir dönüşüme ve toplumsal iyileşmeye vurgu yapmaktadır. Büyüme olgusundan öte ekonomik kalkınma çok daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Yine Kaynak'a göre ekonomik kalkınma, “...Bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adil bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeylerinin) yükseltilmesidir...” (2011: 77) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda görüleceği üzere ekonomik büyümeyi takiben bir toplumsal sosyo-ekonomik dönüşüme ve yaratılan gelirin daha adil dağılımına vurgu vardır. İşte tam da burada dikkat edilmesi gereken bir başka konu: Ekonomik gelişmenin farklı aşamalarında gelir dağılımının ne kadar adil olduğu ya da adillikten uzaklaştığı vurgusudur. Bilindiği gibi ekonomi literatüründe eşitsizliklerin arttırılmasının büyümenin kaynaklarını arttıracağı iddiasının yanı sıra büyümenin de eşitsizlikleri besleyeceğine ilişkin kanıtlar vardır. “...1950'lerin ekonomistlerine göre (Kaldor, Kuznets ve Lewis) eşitsizlik büyümeye neden olabilir, ya da tam tersine büyüme en azından başlangıçta artan eşitsizliğe neden olur. Ama bu erken dönem iktisatçıları büyümenin yoksulluk -gelir dağılımı- üzerindeki etkileri üzerinde durmamışlardır. Ancak aynı dönemin tarihçi ve toplumsal yorumcularından olan Polanyi'ye göre Avrupa'da kapitalist dönüşümün erken evrelerinde yoksulluk oldukça artmıştır... (Stiglitz, 2000)” -Yani ekonomik gelişmenin ilk evrelerinde gelir dağılımı adaletsizliklerinin arttığı ve gelişmenin ileri aşamalarında daha dengeli bir gelir dağılımı skalası oluştuğuna ilişkin bulgular vardır. Bu orta gelir dilimi skalasının genişlediği ve en alt ve en üst gelir dilimi arasındaki farkın azaldığına ilişkin ampirik bulgulardan anlaşılmaktadır.- Öte yandan dengeli ve dengesiz büyümeye ilişkin uzlaştırıcı yaklaşım bir anlamda bu konuya açıklık getirmektedir. Bu yaklaşıma göre ise, dengesiz büyümeyi, nihai amaç olan dengeli büyümeye ulaşmada bir araç olarak kabul etmek gerekir” (Elmas, 2011: 117). Aslında burada ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarında gelir dağılımı dengesizliğinin artmasına, ekonomik gelişmenin ileriki aşamaları için göz yumulabileceği vurgusu vardır. Zira bazı iktisatçılara göre gelir dağılımının bozulmasının ekonomik gelişmenin gereği olan sermaye birikimi süreçlerini hızlandıracağı savı vardır. Zira alt gelir dilimlerinde gelirlerde zaruri tüketimin ağırlığı nedeniyle tasarruf eğilimi düşüktür. Gelir dağılımının bozulmasıyla üst gelir dilimlerinde marjinal tasarruf eğiliminin yüksek olması nedeniyle kalkınmanın

finansmanını sağlayacak sermaye birikim süreçlerinin alt yapısı oluşacaktır. Ekonomik kalkınmanın sağlanmasıyla da artık gelir dağılımının görece olarak ilk evrelere göre düzelmesi beklenir ve bu zaten kalkınmanın tanımında da vardır. Aksi halde büyüme süreci kalkınma hamlesi ile tamamlanmıyor demektir.

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere ekonomik büyüme, kalkınma ve gelir dağılımı arasındaki girift ilişkiyi; ekonomik büyümenin kalkınma sürecini sürüklemesi ve gelişmenin başlangıç ve ileriki aşamalarında ise gelir dağılımının görece olarak düzelmesi şeklinde irdelemek gereklidir. Bu irdelemenin güncel dönüşümünü vurgulamak açısından da, küresel dünyada kıyasıya rekabet ortamının gelir dağılımı üzerine yarattığı baskıyı ayrıca ele almak gerekecektir. Zira kıyasıya küresel rekabet, yukarıda sözünü ettiğimiz ilişki zincirini gelir dağılımının iyileşmesi noktasında aksatmış gibi görünmektedir.

Bu vurgulardan hareketle bu çalışmada; öncelikle ekonomik gelişme gelir dağılımı ilişkisine kuramsal düzeyde kısa bir vurgu yapılacaktır. Çalışmanın devam eden bölümünde ise küresel dünyada gelir dağılımının nasıl etkilendiği sorgulanacaktır. Çalışmada varılan yargı ve öneriler de sonuç bölümünde irdelenecektir.

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

Yukarıda da kısaca vurguladığımız gibi büyüme sadece milli gelirdeki niceliksel bir artışı ifade eder. Kalkınmada ise; üretim ve teknolojiye oluşan gelişmelerle birlikte açığa çıkan ekonomik ve sosyal gelişmeleri de içerir. Teknolojiyi kullanım kabiliyetindeki gelişmeyi de içerir. Gelir dağılımındaki iyileşmeyi de içerir. Geliri artırmanın yanında dağılımdaki adaleti de içerir. Kısacası, büyüme kalkınmanın ilk adımıdır. Büyüme ekonomik ve toplumsal ilerlemeye yönelik dönüşümler izlemezse kalkınma gerçekleşmez. Kalkınmanın da en önemli gelişmesi gelir dağılımının daha adil olması yönündeki gelişmesidir. Kısacası başlığımızda yer alan üç ekonomik terimin arasındaki ilişki en genel anlamıyla bu zincirle betimlenebilir.

Ekonomik Literatürde az gelişmiş ülkeler için en yaygın bilinen belli başlı ekonomik büyüme modelleri Harrod-Domar, Singer, Robinson, Lewis, Leibenstein, Rostow ve Kaldor'un modelleridir. Klasik büyüme modellerinde ise akla gelen isimler; Smith, Ricardo, Malthus, Mill, McCulloch ve Senior'un büyüme modelleridir. Ayrıca alternatif büyüme modeli olarak Marks'ın büyüme modelinin Schumpeter'in ekonomik gelişmeye ilişkin vurgularının, Hicks'in konjonktür teorisi hakkındaki vurgularının ise büyüme teorilerinde önemli bir yeri vardır. Bütün bunların yanında daha güncel olarak dengesiz gelişmeye ilişkin Hirschman'ın görüşleri de dikkatle irdelenmelidir.

Klasik büyüme modelleri çağımızı açıklayamadığı, iktisadi sorunları aşmada çözüm olmadığı konusunda yoğun eleştiriler almıştır. Daha sonra geliştirilen büyüme modelleri ise daha çok iktisadi planlamaya uygun teknikler

çermektedir. Günümüzde bu modellerin de uygulama alanları oldukça daralmıştır. Özellikle günümüz küresel ekonomisinde yukarıda sözü edilen modellerin çok büyük çoğunluğunun uygulanabilirliği önemli zafiyetler içermektedir. Zira artık küresel dünyada uluslararası girift ekonomik ilişkiler ekonomik büyüme modellerinin ulusal düzeyde uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca küresel yoğun rekabet ortamı ise, ekonomik büyümeyi takip etmesi gereken kalkınmanın olmazsa olmazları sosyo-ekonomik göstergelerde toplumun tüm kesimi için iyileşme yaratması sürecinin önünü kesen gelişmeler yaratmıştır. Bu makalenin inceleme konusu olan gelir dağılımı da bunlardan birisidir.

Ekonomik büyüme süreçlerinin gelir dağılımında bozulma yaratıp yaratmadığı, ya da hangi aşamalarında bir bozulma, hangi aşamalarında iyileşme gözlemlendiği iktisat literatüründe önemli tartışma konularından birisidir. Örneğin Nurkse (1963) az gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin yetersiz olduğuna ve pazarın sınırlılığına dikkati çekmektedir. Ona göre sınırlı sermaye birikiminin, talebin yeterli olduğu birbirini tamamlayan sektörlerde dengeli olarak yatırıma dönüşmesi uygun olacaktır. Fleming'e (1955) göre ise, dengeli kalkınmanın başarısı ancak pozitif dışsal ekonomilerin negatif dışsal ekonomileri ortadan kaldıracak ölçüde kuvvetli olması durumunda olanaklı olacaktır. 1980'lerin başında Hirschman ile başlayan dengeli/dengesiz kalkınma tartışmaları ise bu tartışmanın en ses getireni ve bunların en bilinenidir:

“...Dengesiz kalkınmanın öncülerinden sayılan Hirschman'a göre; büyüme için bazen denge feda edilebilir. Ayrıca bu tercih sermaye birikiminin de hızlanması sürecini beraberinde getirecektir. Öte yandan az gelişmiş ülkelerde büyümenin kaynaklarının yetersizliğinin yanı sıra bu kaynakları bir araya getirecek araç ve kaynakların, karar vericiliğin de yetersizliği söz konusudur. Yani az gelişmiş ülkeler kaynaklarını ekonomik bir şekilde kullanmayı bilmemekte ve bu sorunu aşmak için dengesiz büyümek zorundadırlar...” (Elmas, 2004: 116).

Özetle neo-liberal politikaların da yaygın uygulama alanı bulduğu 1980'lerin başından itibaren “büyüme için denge feda edilebilir” tartışmasının toplumdaki temel yansıması ise artık gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapımcıların gelir dağılımında adaleti sağlama, dengeli kalkınma gibi politika hedeflerini önceliklerinden çıkartması yönünde olmaktadır.

Küresel ekonomik dünyada yukarıdaki tartışmaların topluma yansımaları bir bakıma küresel rekabetin doğal sonucu olarak tezahür etmiştir. Yani yoğun pazar kapma mücadelesi ve kıyasıya rekabet gelişmiş ülkelerde dahi bir takım sosyal ve çevreyi koruyucu maliyetlerden kaçınma gibi sonuçları doğurmuştur. Ayrıca uluslararası yoğun rekabette fiyat avantajı yakalamamanın ilk indirgenecek maliyet kalemi de ücretler olduğundan küreselleşme ilk olarak ücretlerin kısılması ve geçen yüzyılda büyük mücadelelerle kendisine alan açan sendikal hareketlerin ve sendikaların da gerilemesi şeklinde bir sonuç yaratmıştır. Aslında küreselleşmenin en önemli sonucunun bu olduğuna ayrıca vurgu yapmak yanlış olmayacaktır.

Genel olarak bu kısa girişten sonra devam eden başlıkta makalenin asıl amacı olan küresel dünyada büyüme süreçleri ve bunun gelir dağılımı üzerindeki etkilerine bakılacaktır.

III. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİR DAĞILIMI VE DENGESİZ GELİŞİM

Yukarıda küreselleşme sürecinin en önemli sonuçlarından birinin dünyada ücretlerin üzerinde yarattığı baskı ve bunun sendikalar üzerindeki olumsuz sonuçları olduğunu vurgulamıştık. Küreselleşmenin bilinen ikinci en önemli sonucu ise dünyadaki özellikle 1990'lı yılların başından itibaren hızı artarak büyüyen likidite genişlemesi ve sermaye hareketleridir. Sermaye hareketlerine baktığımızda küresel evrede ülkelerin bunlara ulaşmasında ciddi bir içerik ve yön değişmesi olduğu gözlenmektedir. Yani özellikle azgelişmiş ülkeler dışarıdan kendilerine çekmiş oldukları sermaye akımları içerisinde kısa vadeli özel kaynaklı sermayenin payının arttığı göze çarpmaktadır. Bu sürecin doğal ekonomik sonucu da istikrarsız büyüyen kırılgan ekonomiler olmaktadır. Ayrıca aynı gelişmenin bir başka sonucu ise ekonomi daha çok finans sektörü ağırlıklı büyümekte bir başka deyimle “sanayisizleşme” denilen olgu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Yani gelişmekte olan ekonomiler için erken sayılabilecek bu gelişme aslında toplumda kesimler arası adaletsiz gelir dağılımının da önünü açmaktadır. Yine güncel ve kaçınılmaz bir gelişme ve günümüzde bu süreçlerin sonucu olarak devlet de bu adaletsizliğin aktörü haline dönüşmektedir. Yani önceleri gelirin yeniden dağılımı politika enstrümanıya gelir dağılımındaki adaletsizliği hafifletmede önemli bir aktör iken devlet şimdi “faiz dışı fazla” uygulamasıyla adaleti olumsuz etkileyen bir aktör haline dönüşmektedir. Yani devlet bütçesindeki ücret ve yatırım harcamalarında çok ölçülü davranmak durumunda olmak zorunda iken faiz ödemelerini bunun dışında tutması ile toplumdaki kesimler arasında sermaye sahipleri lehine bir transfer sonucu yaratmaktadır. Bu kısaca vurgusunu yapmış olduğumuz ve özetlediğimiz yukarıdaki gelişmeler küreselleşme döneminde gelişmekte olan ekonomilerin büyüme ve gelir dağılımına ilişkin yüzleştiği reel olumsuz gelişmelerdir.

Küresel rekabet ortamının ülkeler arası yarattığı önemli bir gelişme ise gelişmiş ülkeler dahi pazar kapma mücadelesinde iktisadi dayanışma ve iktisadi bütünleşme yoluna gitmiş olmalarıdır. Bu dünyada üç kutuplu bir yapı oluşturmuştur (Elmas, 2001:1-11); Kuzey Amerika, AB ve Asya Pasifik. Bu yapı dışında kalan ülkeler ile olan makas küresel süreçte büyük bir hızla artmıştır. Bu dengesizliği gidermek amacıyla azgelişmiş ülkelerin gelişimine yardımcı olacak politikalar geliştirilmelidir. Neo-liberal politikaların yaygın uygulama alanı bulduğu yirminci yüz yılın son çeyreğinden itibaren dünyanın en fakir ve en zengin ülkeleri arasındaki gelir dağılımı uçurumu giderek açılmıştır. Oysa küreselleşme olgusu ilk dillendirildiği 1980'lerin başında, tüm dünyayı bir genişleme trendine sokacak ve ülkelerde genel olarak bir refah artışı yaşanacak ve bu refah artışı gerek fakir ülkeleri

ve gerekse gelir dağılımında alt sınıflarda yaşayan kesimi yukarı taşıyacağı yönünde bir beklenti vardı. Büyüme hızı ve kişi başına gelirdeki artışlar, bir ülkenin refah düzeyindeki değişim hakkında sadece genel bir fikir verirler. Asıl olarak dikkate alınması gereken göstergeler gelir dağılımı verileridir. Bunun için ise gini katsayısı iyi bir göstergedir. Büyük ölçüde 1990'lardan itibaren hız kazanan küreselleşme ile, tüm dünyada ülke içi gelir dağılımının bozulmakta olduğu, yoksulluğun da kaygı verici boyutlara ulaştığı ve son dönemde yüksek büyüme performanslarıyla dikkat çeken Çin ve Hindistan'da da eşitsizliklerin arttığı gözlenmektedir (Öz, 2012: 1). Öz ilgili çalışmasında ise küreselleşme sürecinde gelir dağılımındaki bozulmanın mutlak olmadığına işaret etmektedir: "...küreselleşme ile birlikte gelirin daha eşit dağıldığı gelişmiş ülkelerde ve eski Doğu Bloğu ülkelerinde gelir dağılımının bozulma eğilimi gösterdiği, gelir dağılımının daha bozuk olduğu gelişmekte olan ülkelerde ise genellikle bir miktar düzelleme yaşandığı görülüyor..." (Öz, 2012: 4) demektedir. Gerçekten de OECD verilerine tek tek ülkeler düzeyinde baktığımızda farklı tablolarla karşılaşmak mümkündür. Ancak dünya geneli için duruma baktığımızda hesaplanan gini katsayıları bozulmaya işaret etmektedir.

Aşağıdaki tablo dünya genelindeki seyre ilişkindir ve bize iyileşme yönündeki beklentilerin arzulanan yönde olmadığına, gini katsayısında bozulma olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 1. Küresel Gelir Dağılımı

Yıllar	En Yoksul %20	En Zengin %20	Gini Katsayısı ¹
1960	2.3	70.2	0.69
1970	2.3	73.9	0.71
1980	1.7	76.3	0.79
1989	1.4	82.7	0.87

Kaynak: Elmas, 2001: 6.

Yukarıdaki tablodan gözleneceği üzere ülkeler arası gelir dağılımı neo-liberal politikaların yaygın olarak uygulandığı ve dünyanın bir küreselleşme sürecine girdiği düşünülen 1980'ler öncesinde de aslında gelir dağılımının çok iyi olmadığı yönündedir. Ancak bu adaletsizliğin küreselleşme döneminde daha da arttığı gerek 1989 yılında en zengin ve en yoksulun gelir pastasından aldığı paydan ve gerekse de gini katsayısından açıkça gözlenmektedir. Yakın tarihlerde yapılan çalışmalarda da bu eğilimin ülke gruplarına göre değişmekle birlikte ağırlıklı devam ettiğine ilişkin bulgular vardır.²

IV. SONUÇ

Küresel dünyada gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme performansları istikrarsız büyüme trendine girmiştir. Bunun en önemli nedeni ekonomilerin ağırlıklı finansal sektör ağırlıklı büyümesi ve finansal piyasaların

kırılganlığı ve bu kırılganlığı kısa vadeli spekülâtif sermaye akımlarının beslemesidir. Gelişmekte olan ekonomilerin öncelikle reel sektör ağırlıklı büyüme politikalarına ağırlık vermeleri ve ekonomiyi kırılgan hale getiren kısa vadeli finansman tercihinden uzaklaşmaları gerekmektedir. Günümüzde gerek gelişen ekonomilerin istikrarsız büyüme trendine oturmuş olmalarından ve gerekse küresel rekabetin doğal bir sonucu olan ücretli kesimin gelirlerinin düşmüş olmasından kaynaklı olarak politika yapıcıların artık ivedilikle gelir dağılımının yeniden iyileştirilmesini öncelikleri arasına almaları gerekmektedir.

Öte yandan küresel rekabet ortamının sürüklemesi ile ortaya çıkan ve genellikle de içine gelişmiş ekonomileri alan ve fakir ülkeleri dışlayan kutuplaşma süreci dünyada zengin ve fakir ülkeler arasında da gelir dağılımı uçurumunu artırmıştır. Stillwell'in (1980: 84) de ön gördüğü gibi neo-liberal politikaların ülkeler arasındaki gelir dağılımı uçurumunu artıracığı ve bunu hafifletmek için de gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeler için yardımcı politikalar geliştirmesinin gerekli olduğu vurgusunu bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır.

NOTLAR

- [1] Gini katsayısı ekonomide gelir dağılımı adaletini ölçen bir kat sayıdır. Sıfır ile bir arasında bir değer alır ve sıfıra yaklaştıkça daha adaletli bir gelir dağılımına, bire yaklaştıkça ise daha adaletsiz bir gelir dağılımına işaret eder.
- [2] Örneğin bakınız: Kemal DERVİŞ, "Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı" http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf (Erişim tarihi: Kasım 2012).

KAYNAKÇA

- DOBB, M. (1981), *Kapitalizm, Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*, Çeviren Mehmet Selik, Ankara Ün. SBF Yayınları:484, Ankara.
- ELMAS, G. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler: AB ve Türkiye*, Nobel Kitapevi, Ankara.
- ELMAS, G. (2004), "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye'de Bölgesel Politikalar," *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı:50, Kış 2004, Cilt:15, ss.115-137.
- FLEMING, J.M. (1955), "Dıştan İstifadeler ve Dengeli Büyüme Doktrini," *Economic Journal*, LXV, June-1955, İçinde *İktisadi Büyüme ve Gelişme, Seçme Yazılar*, Çeviren: N. Karacan, İ.Ü. Yayın No: 1193-189-4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.
- HIRSCHMAN, A.O. (1981), "Kalkınma İktisatının Yükselişi ve Çöküşü", *Kalkınma İktisadi*, Derleyen: F.Şenses, İletişim Yayınları, 1996, İstanbul, ss.23-53.
- HİÇ, M. (1974), *Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını: 1945/333, Sermet Matbaası, İstanbul.
- KAYNAK, M. (2011), *Ekonomik Kalkınma*, Gazi Kitapevi, Ankara.

- KRUGMAN, P. (1995), *Development, Geography and Economic Theory*, MIT Press.
- NURKSE, R. (1963), "Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme," *The Economics of Underdevelopment*, Ed.: A.N. Agarwala ve S.P. Singh-1963, İçinde *İktisadi Büyüme ve Gelişme, Seçme Yazılar*, Çeviren: T. Toskay, İ.Ü. Yayın No: 1193-189-4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.
- OECD (2001-2011), *Main Economic Indicators 2001-2011*.
- ÖZ, Sumru. (2012), "Küreselleşme ve Gelir Dağılımı", *Ekonomik Araştırma Formu*, Erişim tarihi: Kasım 2013, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1207.pdf
- ROMER, P. M. (1990), "Endogenous Technological Change," *Journal of Political Economy*, Vol.98, No.5.
- ROSENSTEİN-RODAN, P.N. (1943), "Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sanayileşme Problemleri," *The Economic Journal*, June-September,1943, İçinde *İktisadi Büyüme ve Gelişme, Seçme Yazılar*, Çeviren: İ. Önder, İ.Ü. Yayın No: 1193-189-4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.
- STIGLITZ, J.E. (2000), "Development Thinking at the Millenium," *Annual World Bank Conference on Development Economics*, Ed: B. Pleskovic ; N. Stern, The World Bank, Washigton D.C.
- STILWELL JB F. (1980), *Bölgesel İktisat Politikası*, Çeviren: S. Güran, Akbank Yayınları, McMillan İktisat Serisi, İstanbul.
- SÖNMEZ, Sinan (1983), *Toplumsal Gereksinimler, Kaynak Dağılımı ve Pareto Optimumu*, Gazi Ün. İİBF Yayını: 17/14, Ankara.
- WALLACE C. P. (1962), *Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, Çeviren Servet Mutlu (1976), Eskişehir EİTİA Yayını.
- WEISS, L. Ve J.M., HOBSON. (1995), *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, Çeviren: K. Dündar, Dost Kitapevi, Ankara.
- TÜMERTEKİN, E.; N. ÖZGÜÇ. (1999), *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- YILMAZ, Bahri. (1984), *Ekonomik Yapı ve Büyüme*, H.Ü., İİBF Yayınları No:5, Ankara.
- YILMAZ, Şiir. (2010), *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*, Eflatun Yayınevi.